

TÜSKÉS TIBOR

Kémes levél

Ismert tény, hogy Tüskés Tibor irodalmi hagyatékának fontos része a levelezés. Az író halála után négy évvel, 2013. december 11-én Dobos János, Dobos Kálmán zeneszerző fia, édesapja hagyatékából nekem ajándékozott negyvenkilenc darab levelet és levelezőlapot, melyeket Tüskés Tibor, továbbá Tüskés Tiborné Szemes Anna, Tüskés Gábor és felesége, Knapp Éva, valamint egy „Albert” keresztnévű, ismeretlen személy írt Dobos Kálmánnak és feleségének az 1959 és 2006 közötti időszakban. („Albert” levele nyilván tévedésből került a Tüskés család tagjai által írott levelek közé.) A levelek jelentőségét elsősorban az adja, hogy egy közel ötven éves, változó intenzitással fenntartott író- és művészbártságot dokumentálnak, mely eddig elkerülte az irodalom- és a zenetörténeti kutatás figyelmét. Ennek fő oka, hogy Tüskés Tibor sem folyóiratbeli levélpublikációiban, sem a *Tükrök között* című, általa összeállítani kezdett, a hozzá írt levelekből válogatott, 2014-ben posztumusz megjelent gyűjteményben nem közölt levelet Dobos Kálmántól, s önálló közleményben nem írt művészetéről. Dobos Kálmán Tüskés Tiborhoz írt ötvenkilenc levelét a Petőfi Irodalmi Múzeum őrzi Tüskés Tibor hagyatékának részeként, s tudomásom szerint eddig ezekből sem publikáltak.

Dobos Kálmán (Szolnok, 1931. júl. 22 – Budapest, 2013. júl. 1.) zeneszerző, zongoraművész, a Magyar Rádió szerkesztője, tizennégy éves korában egy robbanás következtében elvesztette a látását. A Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola zeneszerzés szakán 1957-ben diplomázott. Zeneszerzőként a kamarazene, a kórusmuzsika és az egyházi zene terén alkotott elsősorban, zongoraművészként többek között Liszt, Bartók, Kodály és Weiner Leó műveit játszotta Európa számos országában, továbbá Ázsiában, Afrikában és Dél-Amerikában. Három zeneszerző-monográfiáját Manuel de Falla (1995), Edvard Grieg (1999) és Viski János (2005) munkásságáról a zeneszerzés és zenei előadás problémáit belülről ismerő művészként írta; Viski életművéről ő készítette az első és máig egyetlen átfogó feldolgozást. A tőle kapott ösztönzések föltehetően hozzájárultak ahhoz, hogy *Testvérműzsák* (1979) c. könyvében Tüskés Tibor több fejezetben foglalkozik a zene különböző kérdéseivel, vers és dallam, irodalom és zene kapcsolatával. Tünde húgom keresztapjaként, családom halk szavú barátjaként, hét gyermek édesapjaként, érzékeny, nagy szellemi erővel rendelkező, kivételes embernek ismertem meg. Hegedűs Gyula utcai otthonában többször meglátogattam, 1980-ban részt vehettem a Fészek Klubban rendezett szerzői estjén, majd néhány hangversenyen, melyen előadták darabjait.

Az alább közreadott levél kontextusa jórészt felfejthető Tüskés Tibor közelmúltban megjelent bibliográfiájának segítségével.¹ Ennek 2197. sz. tétele a következő: „Kilenc író és nyolc képzőművész kapott ösztöndíjat: Nyilvánosságra hozták az irodalmi és képzőművészeti pályázat eredményeit”. *Dunántúli Napló* 18, 152. sz. 1961. jún. 30., 3. [TT 3500 forintos ösztöndíjat kapott egyhónapos tanulmányútra, amelyet Kémesen tölt.] Az 542. sz. tétel: „Kamasz

falú’. *Jelenkor* 2. sz. (1962): 213–223.”, a 670. sz. tétel: „Sátrak, szélben’. *Kortárs* 9, 11. sz. (1965): 1784–1787.” Végül a 14. tételszám alatt megtalálható ugyanezen két írás önálló szerzői kötetbe felvett változata: „Nyár, erdő, kakukk: *Baranyai útirajzok*. Pécs, Baranya Megyei Tanács, 1973, 204.” A „Kamasz falu, 1961” című írás a kötet „Emberek” című, negyedik fejezetében, a 132–153., a „Sátrak, szélben” című ugyanebben a fejezetben, a 154–159. lapokon olvasható. Bár az 1961. június 30-ai újsághír megnevezi a falut, ahol Tüskés Tibor tanulmányúton volt, magukban az írásokban a falu neve helyett csupán a „K.” rövidítés olvasható. Teljes bizonyosságot arról, hogy „K.” helyes feloldása „Kémes”, és nem például az ugyancsak az Ormánságban található „Körös” vagy „Kovácsghida”, többek között ebből a levélből szerezhetünk.

A levél keletkezésének idején Tüskés Tibor a *Jelenkor* című folyóirat főszerkesztője, középiskolai tanár; a levélíró harmincegy, a címzett harminc éves. A levélben Tüskés Tibor érzéketlenül, szinte csevegő hangon ábrázolja aktuális élethelyzetét, a tanári és a szerkesztői hivatás gondjait, töprengéseit. Röviden jellemzi családi viszonyait, megfogalmazza életfelfogásának néhány hangsúlyos elemét, a munkához fűződő viszonyát; megemlíti terveit. Reflektálva Dobos Kálmán korábbi levelére, tömör véleményt mond „Éva”, azaz a *Jelenkorban* is közölt Stetka Éva költészetéről. A levél jelzi egy bensőséges baráti kapcsolat körvonalait, s megvilágítja az 1962-ben és 1965-ben megjelent két írás alapjául szolgáló tapasztalatok hátterét, a keletkezés körülményeit. Egyben felhívja a figyelmet arra, hogy a *Jelenkor* korai történetének hiteles feldolgozásához – Tüskés Tibor e tárgyban született, az említett bibliográfiában pontosan dokumentált írásainak figyelembevételével – nélkülözhetetlen lesz az író, szerkesztő 1959–1964 közti levelezésének módszeres számbavétele. A levél befejező részében található utalást a levélírás helyzetére, mely szerint „Lassan reggel lesz. A malomudvarra bejárnak a gépek, [...] a vontatók idegesítőn zúgnak.”, az 1962-ben megjelent írás egyik megjegyzése segít értelmezni: „A malomban lakom, a nyugdíjas molnárnál.” A kémes tartózkodás nyomán született két írás ma is figyelmet érdemel: Tüskés Tibor szociográfiai érdeklődésének, kialakulóban lévő irodalmi szociográfiai módszerének, formálódó kritikai szemléletének és prózaírói tehetségének korai dokumentumai. Mindkettő – más-más módszerrel – „a mai magyar falu” „országos” gondjait reflektálja a helyi problémákban.

A levelet Tüskés Tibor írógéppel írta a Magyar Írók Szövetsége Pécsi Írócsoportja Lektorátusának fejleces, fejjel lefelé fordított két darab, mind a négy oldalon teleírt levélpapírján. Kézzel írta alá, s a *Jelenkor* Irodalmi és Művészeti Folyóirat felülnyomtatott borítékjában küldte el. Az elütéseket, továbbá egy esetben a szórendet és egy hiányzó szót tollal javította, illetőleg pótolta. A gépírással címzés a borítékon: „Dobos Kálmán zeneszerző, Budapest, VI. Eötvös u. 31.” A borítékban vonalas iskolai füzetből kitépelt lap egyik oldalán kézzel írva „Tollbamondás” részlete, a másik oldalon – mintegy a levél mellékleteként – tizenhárom géppelt sor, „Kedves Kálmán” megszólítással, „Tibor” kézi aláírással. Ebben Tüskés Tibor a címzett segítségét kéri egyik volt tanítványa, Tomisa Mária budapesti albérletkereséséhez. A postabélyegző kelte: „Kémes 961. aug. 8.” A levél keltezése a levél végén hiányos; a „(kedd)” megjelölés és a postabélyegző azonban – mivel 1961. aug. 8-a keddi nap volt – együtt elárulja, hogy Tüskés Tibor még a levélírás napján postára adta a levelet.

Ugyanezen a napon Tüskés Tibor még egy levelet írt Kémesen, melynek címzettje Fodor András író, költő.² Ennek keltezése pontos: „Kémes, 1961. augusztus 8.” A két levélnek van-

¹ *Tüskés Tibor válogatott bibliográfia*, összeállította Tüskés Anna, Budapest, reciti, 2018.

² Közreadva: *Fodor András és Tüskés Tibor levelezése I. 1959–1966*, s. a. r., jegyz., névmutató Tüskés Anna, Pécs, Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, 2008, 109–112.

nak közös motívumai, így például a kémesi környezet és tapasztalatok felidézése, s innen tudjuk meg, hogy Fülep Lajos ormánsági egykével kapcsolatos írásainak elküldésével Fodor András segítette Tüskés Tibor felkészülését a kémesi tartózkodásra. De míg a Fodor Andrásnak írt levélben nagy hangsúlyt kapnak a *Jelenkor* szerkesztésének és a családnak a belső ügyei, a Dobos Kálmánhoz és feleségéhez szólóban a levélíró nagyobb távlatból tekint önmagára, aktuális feladataira: egyfajta számvetést készít, és néhány általános érvényű felismerést, cselekvési programot is megfogalmaz.³

A levél szövegének átírása betűhív, csupán az írógépen hiányzó hosszú ékezeteket (í, ú, ű, ő, Ű) pótoltam.

Kedves Kálmán és Ila,⁴

el kellett jönni Pécsről hatvan kilométerre, hogy közelebb kerüljek Hozzátok, Pesthez. Több napja Kémesen, egy baranyai községben élek. A megyei tanács adott ösztöndíjat hozzám, hogy figyeljem, tanulmányozzam ennek az ormánsági falunak mai életét, s majd amit érdekeset, jellemzőt találok, azt írjam is meg. Három-négy hetet akarok itt tölteni, s ez az idő nemcsak arra lesz jó, hogy közelebb kerüljek az ún. élthez s a mai emberekhez, hanem arra is, hogy magamhoz közelebb jussak, a városi élet kavargása után elmélyedjek, most egy kicsit ne csak mások ügyével, kéziratával, hanem a magam sorsával is foglalkozzam. Erre rákényszerít helyzetem is. Öt óra van, s egészen frissen ébredek. Tudom, hogy a telefon nem ér utol, senki sem zavarhat. A falu százötven házát már ismerem, s oda megyek be, ahova én akarom. Itt nincs kávéház, még egy valamire való bormérő hely sem, ahol – előre tudnám – ismerősök, kollégák, barátok várnanak. Egészen egyedül vagyok, a magam dolgaival törődhetem. A város csak annyi itt, hogy elhoztam ezt a Continental írógépet, s üzeneteimet, leveleimet elviszi a posta. Régóta tartozom ezzel a levéllel, tudom. Nem is fölmentést, csak megértést kérek. Azt hiszem, mindig azokkal szemben vagyunk hálátlanabbak, akiket jobban szeretünk. Arra gondolunk, hogy ők úgy is megértik helyzetünket. Ezért kerülhetett, Kálmán, a Te leveled is mind lejjebb abban a levélcsomóban, amely pécsi íróasztalomon állt. Mindig a kényesebb, a sürgősebb ügyek kerültek elő, s a legszívesebben teljesített kötelesség elmaradt.

Mondom, most Kémesen vagyok, s ezen a hajnalon elővettem leveledet Kálmán, és Veletek beszélgetek.

Mérhetetlenül sokat dolgozom. Nemcsak ez a sok munka halogatta a levélírást, hanem az is, hogy nem szeretek sírni, panaszkodni. Látom, hogy alig érti meg valaki. Teljes óraszámban ellátom azt, amit egy tanárnak tenni kell az iskolában.⁵ Az idén három nappali, két levelező

³ 1961. szeptember 18-án Pécsről Fodor Andrásnak írt levelében Tüskés Tibor még egyszer visszatér a kémesi útra, s írói hozzájárásáról, a tervezett írás(ok) előkészületeiről tájékoztatja barátját: „Rengeg jegyzetemet gyűlt föl, elegendő anyag egy készülő terjedelmesebb, de a folyóirat-közléshez alkalmazkodó szociográfiához. Most rendezgetem magamban az élményeket és az asztalon a cédláimat valami elv és szerkezet szerint. Legszívesebben még a falu nevét se írnám ki, hogy egészen nyíltan és őszintén írhattam meg a gondolat-bajokot, mert láthatóan ez a több.” *Fodor András és Tüskés Tibor levelezése I. 1959–1966*, i. m., 116.

⁴ Dobos Kálmán és Tóth Ilona (Újpest, 1930. nov. 11. – Budapest, 2013. ápr. 25.).

⁵ Tüskés Tibor az 1953/54-es tanévtől 1973-ig volt a pécsi Janus Pannonius Gimnázium magyar nyelv és irodalom szakos tanára. Az 1957/58-as tanévben létrehozta a Kaffka Margit Önképzőkört, az

osztályban tanítottam, kettőben érettségiztettem. Kezelem az iskola könyvtárat, ünnepélyek stb. rendezésében segítenem kell. Az iskola száz százalékos tanárként számít rám, ott sem mire sem hivatkozhatom. Ha kicsit is rosszabbul dolgoznák [!], azt mondanák: Ja, a szerkesztő úr, lazszál, nagyvonalúan veszi már a tanítást. – Aztán itt van ez a lap.⁶ Röstellek róla beszélni, annyira az enyém, annyi erőm, fáradságom van benne, s aki legföljebb csak újságíró standokon találkozik nevével, nem is álmodik egy-egy lapszámban rejlő energiáról. Azt, amit a Kortársnál, vagy az És-nél⁷ egy nyolc-tíz fős függetlenített szerkesztőség lát el, szinte egymagam végzem. Igaz, kéthavonta jelenünk meg.⁸ Meg aztán a pesti aszfaltgombák azt is mondhatják, ja, ez egy vidéki lap. De vedd a kezébe egyik utolsó számát, pörgesd végig, s próbáld elképzelni, hogyan állhatott ez össze. Vedd számba a töménytelen beküldött kéziratot is, ami nem kapott helyet a lapban, mert rossz. De arra is válaszolni kellett. Aztán a megjelenő szerzőkkel a levelezés. S nem is akármilyen ügyek: Weöres Sándor, Illyés Gyula, Tatay Sándor, Rónay stb. És ugyanakkor kialakítani, szervezni egy életformát, egy ún. irodalmi életet, hogy Pécsnek a szellemiekben ismét rangja legyen. De abba is hagyom, ez csak hiú öndicséret. Ha lesz valami értéke és értelme annak, amit csinálok, úgyis nem nekem, hanem másoknak kell azt lemérni, elismerni.

És a szerkesztés mellett a magam munkája. Az alkalmi cikkek és az igényesebb kritikák, a kapcsolat tartás a többi folyóirattal, rádióval stb. Épp most rendezgetek össze egy szerény kötetet, eddigi írásaimból, ha igaz, az év végén, jövő év elején megjelenik.⁹

És persze mindezek mellett és fölött van a család és a gyerekek kötelessége. Babának¹⁰ végtelenül sokat köszönhetek. Nem panaszkodik, pedig tudom, hogy neki sem könnyű, látja, hogy milyen kevés időm jut, hogy velük legyek. Gábor¹¹ lassan hat éves lesz, roppant időigényes, sokat kell vele foglalkozni, s az óvoda [!] nem old meg mindent. Változatlanul a gépek, a szerelés, a technikai dolgok érdeklik. Tünde¹² az idén tanult meg járni, most kezd beszélni. Eddig mintha kevesebb gondot okozó lett volna, persze az is sokat könnyített rajtunk, hogy az idén itt volt Baba keresztmamája,¹³ s főként ő foglalkozott vele.

1965/66-os tanévben részt vett az irodalmi színpad létrehozásában. Tanári tapasztalatait összegyűjtve: *Kortárs irodalom a középiskolában. Az élő magyar irodalom tanításának módszertani kérdései*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1970 (2. kiadás: 1977). Visszaemlékezése tanári munkájára: Egy nap az iskolában = *Janus-Pius centenáriumi emlékkönyv 1912–2012*, szerk. Ravasz Gyöngyvér, Valusek Andrea, Pécs, Janus Pannonius Gimnázium, 2013, 126–132.

⁶ Tüskés Tibor az 1959/1-es számtól volt a *Jelenkor* című folyóirat szerkesztőbizottsági tagja, az 1960/6-os számban megbízott főszerkesztő, az 1961/1-es számtól az 1964/9-es számig főszerkesztő. Szerkesztői emlékeit számos írásban közreadta, többek között *A Jelenkor indulása (1958–1964)*. Új Forrás Könyvek 23. Tatabánya, Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat – JAMK – Új Forrás Szerk., 1995. c. kötetben.

⁷ Az Élet és Irodalom c. hetilapnál.

⁸ A *Jelenkor* az 1963/1-es számtól vált havi folyóirattá.

⁹ Tüskés Tibor első önálló szerzői kötete *A déli part. Tanulmány* címmel 1968-ban jelent meg.

¹⁰ Tüskés Tiborné Szemes Anna (szül. Nagykanizsa, 1930. aug. 11.), Tüskés Tibor első felesége.

¹¹ Tüskés Gábor (szül. Pécs, 1955. szept. 13.), Tüskés Tibor és Szemes Anna fia.

¹² Tüskés Tünde (szül. Pécs, 1959. okt. 4.), Tüskés Tibor és Szemes Anna leánya.

¹³ Személyét nem sikerült azonosítani. A 3. jegyzetben idézett levél részlete szerint Budapesten lakott. *Fodor András és Tüskés Tibor levelezése I. 1959–1966*, i. m., 117.

Hogy élünk? Talán több fegyelemben, szigorúságban kellene, s biztosabban látni, tenni azt az értékrendet, ami a dolgokat elválasztja és összeköti. Talán jobban *felülről* kellene látni az életet, kevesebbet rohanni, izgulni, törődni, s többet rábízni az időre, a kegyelemre. Hogy ne csak a munka, hanem több szebb nap emléke maradjon meg az emberben. Nem vagyok elégedetlen, inkább hálás a megért sok örömért, boldogságért, sikerért, de a lélek belső békéje, nyugalma lenne talán mindennél fontosabb. Hát ez az, amit ma nehezebb megszerezni, mint – mondjuk – tíz évvel előbb.

Magunkról még valamit? A régi helyen és körülmények között lakunk,¹⁴ de Baba takarékosága meg terveit szerint egy balatoni nyaraló építésébe kezdtünk. Fenyvesen van a telek, s szeretnénk, ha jövőre már a ház is állna rajt.¹⁵ Hosszas fontolgatás után mégis csak ez látzott a legcélszerűbb befektetésnek, a gyerekek s a mi érdekünkben is. Úgy szeretnénk, hogy jövő nyáron már ott láthatnánk vendégül Benneteket. Az egész ügy Babát dicséri, én csak a házat terveztem. Persze van benne valami mosolyogni való is: nincs önálló lakásunk, társbérletben nyomorgunk,¹⁶ de balatoni villáról ábrándozunk.

Őszintén örülünk Kálmán sikereinek, a nagyszerű külföldi utaknak, s szép hangverseknek, bemutatott műveknek. Kálmán nem is sejtí, hányszor példázódom vele, nagyszerű akaratával, összeszedettségével. Az emberi tartás erejét, az önfegyelmet hősieségét mindig vele bizonyítom. S amikor mások kishitűségét látom, rá hivatkozom. Ezekre a külföldi utakra, meg a koncentrált alkotó munkára. Élvezettel és gyönyörűséggel olvastam beszámolódat, különösen a finn-dolgok leptek meg. Egészséged, gyomrod miatt mindig aggódtunk, s íme, a fegyelm az utazás, a váltott ételek nehézségét is legyőzi. Köszönjük a helsinki-i lapot, a korábbi hosszú levelet (mely a Tüskés család mindkét nagykorú tagjának felolvastatott), s a mostani beszámolót. Örültem, hogy kedves szüleid is megkerestek Pécsset, s annyi jót mondhattak, mesélhettek Rólatok. Nagyszerű az önálló lakás! Köszönjük a szíves meghívást, én eddig mindig csak kutyafuttában lehettem Pesten, jó lenne egyszer emberül is „kibeszélni magunkat”. Talán az ősszel, egy szombat-vasárnap-hétfőn.

Megdöbbenett, amit Éváról¹⁷ írsz. Magam is sejtettem, hisz a korrektúrára küldött versét csak késve és igen pontatlanul küldte vissza, minden kísérő levél nélkül, Pestről. Most már értem, hogy miért. Nagyon-nagyon sajnálom, hiszen roppant értékes, tehetséges valakiről van szó. Súlyos, depresszív időszakai után meglepően világosan ítélt, alkot és ír. Csak ez, sajnos, a diagnózis szerint egyre kevesebb és rövidebb lesz nála. Most közöljük, az augusztusi számban három szép versét.¹⁸ A két belga költő műfordításait már nagyon régen közzöltük,¹⁹

¹⁴ Pécs, József u. 13. I. em.

¹⁵ A balatonfenyvesi ház (Tavaszi u. 28.) 1962-ben készült el.

¹⁶ Az önálló lakás terve 1964 őszén vált valóra (Pécs, Surányi M. út 25. II. em. 11.).

¹⁷ Stetka Éva (Szeged, 1931. márc. 26. – Debrecen, 1999. márc. 29.) költő, 1954-ben Pécsset volt középiskolai tanár. *Az ébredés partjáig* (1958) című első kötetéről, továbbá *Fehértől feketéig* (1966) és *Eldobott gyötrelmem* (1990) című kötetéről Tüskés Tibor kritikákat írt (Jelenkor, 1959, 1, 86–89; Életünk, 1968, 1, 154–156; Alföld, 1990, 7, 99–103). Tüskés Tibor *Utak Európába* (1985) című kötetét Stetka Éva recenziálta (Alföld, 1986, 1, 79–81.). Stetka Évától 75 darab Tüskés Tibornak írt levél található Tüskés Tibor hagyatékában a Petőfi Irodalmi Múzeumban.

¹⁸ Jelenkor, 1961, 4, 407–408. A három vers: Remény a múlt; Bocsásd meg; Dal.

¹⁹ Jelenkor, 1961, 1, 68–71. Stetka Éva műfordításai: Geo Liebbrecht: A tanya; Kör; Madarak; Yvonne Sterk: Búcsú; Almafák; Boldogság; A hang.

bizonyára elkerülte Kálmán, figyelmedet. Innét Kémesről nem is tudnám megmondani, hogy melyik számunkban, minden bizonnyal még a télen vagy a kora tavasszal.

Leveleid Kálmán, mindig fölvilanyoznak, magamra eszméltetnek, a teljesebb, okosabb emberségre figyelmeztetnek. Köszönöm, és hálás vagyok, akárhányszor írsz. Ne vond meg szeretetedet. – Lassan reggel lesz. A malomudvarra bejárnak a gépek, amíg lerakják a gabonát, a vontatók idegesítőn zúgnak. Új nap kezdődik, s azzal a könnyűséggel veszem föl gondját, hogy Veled és Veletek voltam. Sok szeretettel öllelek, s köszöntünk Benneteket:

Tibor
(kedd)

Közreadja: Tüskés Gábor

